

УДК 343.7

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/532-534

Тарас ВОЛКОВ

докторант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Власність займає особливе місце у приватному та суспільному житті громадян. Майже кожна людина протягом життя стикається з певними проблемами, пов'язаними з її власністю. Власність є тим базисом, що гарантує незалежність та життєздатність економіки будь-якої держави, забезпечує існування та розвиток суспільства загалом. Право власності, гарантії недоторканності приватної власності, її ефективний і надійний захист є неодмінним чинником існування правової демократичної держави. Ст. 41 Конституції України визначає непорушність права власності та наголошує, що кожен громадянин має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Забезпечення цієї норми, захист права власності від злочинних посягань є одним з важливих завдань правоохоронних органів. Однак на сьогодні ще не можна з впевненістю стверджувати, що українське законодавство повною мірою регулює питання збереження права власності, а правоохоронні органи забезпечують гарантії прав власників від злочинних посягань.

Перш ніж розкривати юридичне поняття «право власності», потрібно зазначити, що існує поняття власності як економічної категорії, що є матеріальною основою будь-якого суспільства. Власність у економічному значенні є регулятором відносин між людьми з приводу матеріальних благ, що полягають у їх приналежності одній або декільком особам і, відповідно, у їх відчуженні від інших. Тобто власність виражає ставлення певних осіб до матеріальних благ як до таких, що належать тільки їм. Приналежність чи привласнення матеріальних благ є сутністю економічних відносин власності, що складаються між людьми. Привласнення або утворення матеріальних благ є нічим іншим, як процесом перетворення суспільством природних багатств у певні блага та розподілу їх між членами цього суспільства. Виробництво та привласнення матеріальних благ є сутністю людської діяльності. Привласнення матеріальних благ є наступним після виробництва процесом та являє собою розподіл добутого між окремими особами, групами, класами або всім суспільством. Формою привласнення є як безпосередній розподіл, так і обмін товарами та продукцією між споживачами і виробниками. Привласнення продукту закінчується процесом його особистого споживання. Взаємопов'язані процеси виробництва, привласнення, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ складають сукупність відносин власності в діяльності людей. Зміст економічних відносин власності полягає в можливості особи, яка володіє матеріальними благами, використати своє майно виключно за своїм бажанням, незалежно від волі іншої особи.

Правові форми реалізації відносин власності складаються з норм, що встановлюють можливість приналежності матеріальних благ певним особам, юридично закріплюючи економічний і фактичний стан їх привласнення. До таких відносять норми різних галузей права: конституційні (державно-правові), кримінально-правові, адміністративно-правові, цивільно-правові тощо. Зазначені норми передбачають також відповідальність за їх порушення [1].

Проблема відносин власності надзвичайно складна, оскільки завжди пов'язана з людським фактором, особистими якостями особи, її поглядами, життєвою позицією, взаємовідносинами з іншими людьми. Ставлення людини до матеріальних благ, речового майна є своєрідним способом її самореалізації, самовизначення у навколишньому світі. Будь-який предмет наукового пізнання має свою специфіку, обумовлену комплексним характером розробки того чи іншого поняття та його складових. Правова природа охорони права власності, як було визначено вище, знаходиться на межі вивчення багатьох галузей права, проте на сьогодні виникає необхідність не тільки у формуванні теоретико-правових підходів

та методології дослідження права власності, а й у розробці засобів та методів виявлення ознак правопорушення та осіб, які його вчинили, а також розробці комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень проти власності. На сучасному етапі розвитку суспільства, що характеризується соціально-економічними та політичними реформами, направленими, в тому числі, на формування та розвиток цивілізованих ринкових відносин, важливим завданням є, по-перше, забезпечення належної охорони права власності і, по-друге, життя дієвих заходів щодо розслідування фактів порушення такого права.

Поняття права власності є насамперед інститутом цивільного права. Саме тому визначення права власності міститься у Цивільному кодексі України: «правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Особливим видом права власності є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору» (ст. 316). Зміст права власності полягає у тому, що «власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном» (ст. 317). Здійснення права власності регламентовано ст. 319 Цивільного кодексу України: «1. Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. 2. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства. 3. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав... 5. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. 6. Держава не втручається у здійснення власником права власності» [2].

На формування методики розслідування кримінальних правопорушень впливає їх кримінально-правова кваліфікація. Погоджуємося з тезою О. Колесніченка щодо значення теорії кримінального права при визначенні обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [3, с. 12]. В свою чергу, обставини, що підлягають доказуванню, є складовою окремої криміналістичної методики та основою для висунення версій та організації і планування розслідування. Також підтримуємо думку О. Одерія, висловлену ним стосовно екологічних правопорушень: «аксіоматичним є твердження, що основу криміналістичного розуміння екологічних правопорушень становить їх криміналістично-правове визначення» [4, с. 28]. Водночас специфікою кримінальних правопорушень проти власності є те, що для їх визначення потрібні знання й інших галузей: цивільного та господарського права, кримінології, економіки, юридичної психології тощо.

Щодо кримінально-правової кваліфікації зазначимо основні положення, що характеризують склад кримінальних правопорушень проти власності. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є суспільні відносини власності, що охороняються кримінальним законом, як частина економічних відносин, як основа економічної системи держави [5, с. 147]. Юридичним вираженням відносин власності є право власності, що, відповідно до названих нами вище статей Цивільного кодексу України, є правом власника на володіння, користування та розпоряджання своїм майном за своєю волею незалежно від волі інших осіб. На підставі ст. ст. 324–327 Цивільного кодексу України суб'єктами права власності виступають Український народ, фізичні та юридичні особи, органи державної влади, територіальні громади та утворені ними органи місцевого самоврядування. Кримінальне законодавство охороняє права всіх суб'єктів власності, які всі, згідно зі ст. 13 Конституції України, є рівними перед законом. Додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням насильства чи погрози його застосування (грабіж, розбій, погроза знищення майна, вимагання), можуть бути життя, здоров'я, психічна чи фізична недоторканність особи. При знищенні чи пошкодженні майна додатковими факультативними об'єктами є громадська безпека, громадський порядок, довкілля тощо.

Особливе значення при кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності є предмет посягання. Ним є державне, приватне та комунальне майно, що має певні обов'язкові ознаки: юридичну – право на майно належить певному власнику або особі, якій воно на законній підставі ввірено, знаходиться у її віданні чи під її охороною (для винного майно є чужим); економічну – майно має становити матеріальну цінність, повинно мати певну вартість. Предметом злочинів проти власності можуть бути також гроші, документи, цінні папери, що є еквівалентом вартості. Окремі науковці називають цю ознаку соціальною, оскільки у майно вкладена праця людини, а цінність, вартість майна вимірюється цією працею; фізичну – це речі, предмети, що можна вилучити, пошкодити, привласнити, спожити, знищити тощо [5, с. 147]. Окремі особливості мають склади вимагання та

шахрайства. При вчиненні зазначених кримінальних правопорушень предметом їх можуть виступати не лише майно, а й право на майно чи інші дії майнового характеру, зокрема при вимаганні. Право на майно можуть отримати шахрай чи вимагач при введення в оману або шляхом застосування погроз, під впливом яких сам потерпілий вчиняє дії на їхню користь. Право на майно може міститись у таких документах, як довіреність, заповіт, інших цінних паперах, що встановлюють право на майно або навпаки звільняють від обов'язків майнового характеру [6, с. 104].

Специфіка предмета й об'єкта кримінальних правопорушень проти власності визначає їхні загальні суб'єктивні й об'єктивні ознаки. З об'єктивної сторони склад переважної більшості зазначених правопорушень є матеріальним, тобто їхньою обов'язковою ознакою є спричинення суспільно небезпечних наслідків у вигляді матеріальної шкоди в певному розмірі відносінам власності та причинний зв'язок між такими наслідками і суспільно небезпечним діянням. Тому закінченими вони є з моменту настання цієї шкоди. Однак для закінчення таких правопорушень, як вимагання, розбій, погроза знищення майна (усічені склади злочинів), не потрібно фактичного настання шкоди. Із суб'єктивної сторони більшість злочинів проти власності характеризуються прямим умислом, за якого особа усвідомлює, що посягає на чужу власність, на яку вона не має права, передбачає спричинення матеріальної шкоди та прагне цього, одночасно бажаючи власного незаконного збагачення [5, с. 148]. Корисливий мотив і мета як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони більшості складів кримінальних правопорушень проти власності полягають у тому, що на вчинення суспільно небезпечного посягання на власність спонукає прагнення особи до наживи (мотив кримінального правопорушення) шляхом протизаконного обернення чужого майна на свою користь чи користь іншої особи (мета кримінального правопорушення). Заволодіння у такий спосіб чужим майном дає реальну можливість особі протиправно володіти, користуватись і розпоряджатись таким майном як своїм власним [6, с. 106]. Певні особливості суб'єктивної сторони мають кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 194, 196, 197 КК України.

З аналізу кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти власності науковцями запропоновано таке їх визначення: це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що порушують право власності, спричиняють майнову шкоду приватній особі, колективу чи державі й учиняються, зазвичай, із корисливих мотивів [6, с. 102]. З наведеним визначенням погоджуються більшість науковців у галузі кримінального права.

На основі аналізу думок науковців та чинного законодавства, виходячи з предмета та об'єкта, а також суб'єктивних та об'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти власності, можна визначити кримінальні правопорушення проти власності як суспільно небезпечні протиправні діяння, що вчиняються переважно шляхом активних дій відповідним суб'єктом і наносять шкоду відносінам права власності та посягають на державне, приватне або колективне майно або спонукають до дій майнового характеру, що спричиняють суспільно небезпечні наслідки у вигляді позбавлення права потерпілої сторони у володінні, користуванні та розпоряджанні своїм майном.

1. Юридичне поняття власності. Власність як економічна категорія. *Освіта.ua*. URL : <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9655/>.

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Колесниченко О. Н. Загальні положення методики розслідування окремих видів злочинів : текст лекції. Харків : Юрид. ін-т, 1976. 28 с.

4. Одерий О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

5. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Кримінальне право України : Особлива частина : підруч. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 608 с.

6. Дідківська Г. В., Нікітін Ю. В., Мірошніченко С. С., Курбатова І. С. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посібник. / за ред. В. В. Топчія. Ірпінь : Видавець ТОВ «ТВОРИ», 2021. 411 с.